

ŞEHRİN SUNDUĞU METNİ OKUMAK: TÜRKÇE VE FRANSIZCA İSTANBUL¹

Şule Demirkol Ertürk*

READING THE TEXT INSCRIBED IN THE CITY: ISTANBUL IN TURKISH AND IN FRENCH

ABSTRACT

This paper explores Ahmet Hamdi Tanpınar's essay titled "İstanbul" (1946) and its translation into French by Paul Dumont (1996). Based on Roland Barthes's statement that a city is a "discourse" (Barthes [1967] 1985) and on Michaela Wolf's approach which follows Clifford Geertz's definition of culture as "montage of texts" (Wolf 1995), Tanpınar's essay is analyzed as a "translation" of the "text" inscribed in the city. By the same token, Tanpınar is assumed to be a "translator" of Istanbul. Paul Dumont's translation into French is examined in a second step, as an interlingual translation of Tanpınar's translation of Istanbul. In both cases, Tanpınar's and Dumont's choices are discussed considering their relations to the city, their literary intentions as well as the social and historical contexts in which they produced their translations. It is argued that these narratives not only tell about the city but also about the "attitudes" (Hermans 2007) and "cognitive states" (Boase-Beier 2003) of their translators (Tanpınar and Dumont). It is also shown that the city is represented "metonymically" (Tymoczko 1999; 2000; Paker 2011) through the choices of its translators and that these metonyms of translation establish a symbolic order within which a city and its people are construed (Tymoczko 1999).

Keywords: Urban narratives, city as text, metonymics of translation, translator's attitude, translator's cognitive state.

Bu makalede, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "İstanbul" (1946) başlıklı denemesi ve bu denemenin Paul Dumont tarafından yapılmış olan Fransızca çevirisi (1996) incelenmektedir.² Kuramsal açıdan, Roland Barthes'ın, şehrin bir "söylem" olduğu yönündeki görüşlerinden (Barthes [1967] 1985) ve Michaela Wolf'un da Clifford Geertz gibi kültürü "montajlanmış metinler" (Wolf 1995) olarak ele alma yaklaşımından yola çıkılarak, Tanpınar'ın İstanbul üzerine yazdığı bu anlatı, şehrin sunduğu metnin bir "çevirisi" olarak incelenmektedir. Aynı sebeple, Tanpınar da şehrin bir "çevirmeni" olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Paul Dumont'un Fransızca çevirisi, Tanpınar'ın yaptığı çevirinin, dillerarası bir çevirisi olarak incelenmektedir. Her iki metnin ayrı ayrı ve karşılaştırmalı olarak çözümlenmeleri süreçlerinde, Tanpınar'ın ve Dumont'un, şehrin çevirmenleri olarak, şehre neler kattıkları, şehrin sunduğu metni nasıl okuyup, kendi ürettikleri metne nasıl aktardıkları araştırılmaktadır. Her iki çevirmenin ürettikleri çevirilerin, şehirle kurmuş oldukları ilişkilerden, edebiyata dair görüşlerinden ve içinde yaşadıkları

¹ Bu makalenin bir bölümü, Çukurova Üniversitesi tarafından düzenlenen VII. Ulusal Frankofoni Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur. 19-20 Mayıs 2011, Adana, Türkiye.

*Arş. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fransızca Mütercim Tercümanlık

² Tanpınar'ın *Beş Şehir* başlıklı yapıtının Fransızca'da ikinci bir çevirisi daha bulunmaktadır. Sema Çiğdemoğlu'nun yaptığı bu çeviri, 1996 yılında Kültür Bakanlığı tarafından Ankara'da yayınlanmıştır. Bu makale kapsamında, Paul Dumont'un Publisud yayınevi tarafından UNESCO desteğiyle Paris'te basılan çevirisi incelenmektedir.

toplumsal ve tarihsel bağlamdan izler taşıdığı ve bu nedenle, üretilen metinlerin, şehri anlatmakla kalmayıp çevirmenlere (Tanpınar'a ve Dumont'a) dair bilgiler de barındırdığı düşüncesi tartışmaya açılmaktadır. Bu makalede, karşılaştırmalı metin çözümlemesi ve çevirmenlerin içinde buldukları toplumsal ve tarihsel bağlamlara dair araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayanılarak, metin ve bağlam araştırması sayesinde çevirmenlerin “tavırlarına” (Hermans 2007) ve “bilişsel durumlarına” (Boase-Beier 2003) dair bilgilerin edinilebileceği ortaya koyulmaktadır. Bununla birlikte, şehir temsilinin, şehrin çevirmenlerinin bilişsel durumlarına ve tavırlara bağlı olarak şekillendiği, bu çevirilerin şehri “metonimik” (Tymoczko 1999; 2000; Paker 2011) olarak temsil ettiği ve metonimi yoluyla bir şehrin ve bu şehrin insanların anlaşılmasına yönelik, simgesel bir düzen kurduğu da vaka çalışmasından yola çıkılarak gösterilmektedir.

Bir metin olarak şehir ve şehrin çevirmenleri

Bu makale kapsamında, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Paul Dumont, şehrin çevirmenleri olarak ele alınırken, “çeviri” kavramı sadece bir metafor olarak kullanılmamaktadır. Tanpınar, kentin sunduğu metni okuyan ve doğal bir dile çeviren bir çevirmen olarak, Dumont da bu çeviriyi farklı bir doğal dile aktaran dillerarası bir çevirmen olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, kuramsal açıdan, Roman Jakobson'un, Roland Barthes'ın ve Michaela Wolf'un, dile, kültüre ve şehre dair görüşlerinden beslenmektedir. Kentin bir metin olarak okunması ve doğal bir dile çevrilmesi düşüncesi, Roman Jakobson'un çeviriye dair olarak sunduğu üçlü ayrımı akla getirecektir (Jakobson [1959] 2000). Jakobson, “Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne” başlıklı makalesinde, “diliçi”, “dillerarası” ve “göstergelerarası” olmak üzere üç çeviri türünden söz eder ve göstergelerarası çeviriyi, “dilsel göstergelerin dilsel olmayan gösterge dizgeleri aracılığıyla yorumlanması” (Jakobson 2004: 90. Çeviri: Ömer B. Albayrak) olarak tanımlar. Jakobson'un önerdiği çeviri sınıflandırması, dilsel göstergelerin, dilsel olan ya da olmayan farklı göstergelere çevirisine odaklanır. Ancak, bu üçlü sınıflandırma kapsamında, tam tersi durumdan, yani dilsel olmayan göstergelerin, dilsel göstergelere çevirisinden söz edilmez. Bu makalede, kentin sunduğu metnin çevirisinden söz edilirken, Jakobson'un sınıflandırmasından esinlenilmekle birlikte, bu sınıflandırmanın ötesine geçilmekte, dilsel olmayan göstergelerin, dilsel göstergelere çevirisi olarak betimlenebilecek bir süreç ele alınmaktadır. Bununla birlikte, kenti bir metin olarak okumak yaklaşımı, hem edebiyat hem de çeviri kuramı açısından, daha önce de benimsenmiş bir bakış açıdır. Çeviribilim alanı, kültürü ve kültüre ilişkin öğeleri, bir metin olarak ele alan yaklaşımlara yabancı değildir. Michaela Wolf, Clifford Geertz'in verdiği tanımları takip ederek kültürü “montajlanmış metinler” olarak görür ve bu bakış açısından yola çıkarak çevirmenle etnografin giriştikleri işleri karşılaştırır. Her ikisinin de, pratikte, öteki kültürün “ilk okurları” olduklarını, ötekini, yabancı kültürde ya da yabancı dildeki bir metinde sunulan haliyle okuduklarını belirtir (Wolf 1995: 128).

Kültürü bir metin olarak tanımlama düşüncesi, sadece Geertz'de çıkmaz karşımıza. Roland Barthes, 1957 yılında yayınlanan *Mythologies / Çağdaş Söylenler* başlıklı kitabında, kitle kültürünü bir söylem olarak ele almış, bu söylemi ideolojik açıdan eleştirmiş ve göstergebilimsel bir yaklaşımla çözümlemiştir. On yıl sonra, 1967 yılında yayınlanan *Sémiologie et urbanisme / Göstergebilim ve Şehircilik* makalesinde, şehrin göstergebilimi üzerine daha fazla eğilmiş ve şehrin bir “söylem” olduğunu açıkça ifade etmiştir. (Barthes [1967] 1985, Türkçesi 1993). Barthes'ın bu

makalesinde ortaya koyduğu görüşlerinin ilgi çekici olmasının bir sebebi de, “şehrin dilini” sadece bir metafor olarak kullanmakla kalmayıp, bu dili, göstergebilimin yardımıyla somutlaştırma arzusundan söz etmesidir. Ancak Barthes, bu amaca ulaşmak için kullanılacak ayrıntılı bir yöntem belirtmemiş ve somut örnekler vermemiştir. Yine de çok önemli bir başlangıç noktasına işaret etmiştir: Bir okurun saf bakışını izleyerek, okumalardan yola çıkmayı salık vermiştir (Barthes [1967] 1985: 270; Türkçesi 1993: 180). Barthes, burada kentin okunmasından söz etmektedir. Şehirle çok farklı ilişkiler kuran çok farklı okurların şehri nasıl okumuş olduklarını bilimsel yollarla inceleyerek, şehrin dilini açığa çıkarabileceğimizi belirtir. Ama yine Barthes’ın da ifade etmiş olduğu gibi, bu tür okumalarla çok karşılaşmayız, sadece yazarların verdikleri az sayıda okuma bulunur elimizde.

Barthes’ın bu makalede ileri sürdüğü görüşlerden yola çıkılarak, yazarların şehirleri okuyarak ürettikleri metinler, söz konusu şehirlerin birer “çevirisi” olarak incelenebilir. Şehir üzerine yazan yazar, şehri bir “kaynak metin” olarak okumakta ve okuduğu metni, doğal bir dilde yazılmış bir “erek metne” dönüştürmektedir. Bu makalede, bu bakış açısı benimsenerek, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “İstanbul” başlıklı denemesi, şehrin bir çevirisi olarak ele alınmaktadır. İkinci bir aşamada, bu metnin Paul Dumont tarafından Fransızcaya yapılan dillerarası çevirisi incelenmekte, bu ikinci aşamada, Tanpınar’ın metni, bir kaynak metin olarak işlev görmektedir.

Ceviride ve şehir anlatılarında metonimi

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın İstanbul anlatısının bir çeviri olarak ele alınmasının kuramsal açıdan en önemli nedenlerinden biri, şehir anlatılarının da, çeviri gibi “kısmi” ve “metonimik” olmasıdır. (Tymoczko 1999; 2000; Paker 2011). Şehir üzerine yazan yazarlar, şehri bir kaynak metin olarak okurlar ama her yazar farklı bir metin üretir, şehri farklı bir şekilde çevirir, tıpkı, doğal bir dilde yazılmış bir kaynak metnin, başka bir doğal dilde birden fazla çevirisinin olabileceği gibi. Maria Tymoczko, diller arası çeviriden söz ederken şöyle der:

Bir kaynak metinde bulunan bilgi ve anlam, her zaman için, bir çevirinin aktarabileceğinden çok daha kapsamlıdır. [...] Bunun bir sonucu olarak çevirmenler bazı tercihlerde bulunmak, metnin bazı yönlerini ya da kısımlarını aktarmak ve öne çıkarmak zorundadırlar. Bu tercihler ise, kaynak metnin temsilinin oluşmasına yardım eder, ancak bu temsiller kısmidir, taraflıdır. (Tymoczko 2000: 24) (yazar tarafından çevrilmiştir).

Bu kısmilik durumu, çevirinin “metonimik” olmasına da neden olur. Tymoczko’dan alıntıyla ifade etmek gerekirse,

çeviri, bütünlerin yerine geçecek parçalar, görünüm ve özellikler seçip çıkararak, bir kaynak metni, bir edebiyat geleneğini, bir kültürü ve bir halkı, alıcı okur kitlesinin gözünde, metonimik olarak inşa eder. Çevirinin bu tür metonimleri, içinde, bir halkın anlaşıldığı ya da hatta bu halkın kendini anladığı, simgesel bir düzen inşa eder (Tymoczko 1999: 57). (yazar tarafından çevrilmiştir).

Tymoczko’nun çeviriye dair söyledikleri, şehir anlatıları için de geçerlidir. Şehrin sunduğu metni okuyup bunu Türkçe bir metne aktaran yazarlar, yani buradaki kuramsal bakış açısına göre şehrin çevirmenleri, şehrin bazı parçalarını, bazı görünümünü ve bazı özelliklerini seçip çıkararak metonimik bir anlatı oluştururlar. Aynı şehrin, farklı yazarların anlatılarında çok farklı görünmesi de bu şekilde

açıklanabilir. İstanbul, örneğin Tanpınar'ın, Orhan Pamuk'un ve Latife Tekin'in metinlerinde çok farklıdır. Yazarlar, yapıtlarında, şehrin kültürel tarihinden ve coğrafyasından farklı kısımları öne çıkarmayı seçerler. Farklı görünümlere odaklanır, farklı özellikleri vurgular, farklı semtlerde yaşayan farklı toplulukların yaşantılarını konu alırlar. Yani şehrin çevirmenleri, “gerçek” şehrin sadece bazı yüzlerini aktarırlar çevirilerine ve çevirmenler tarafından seçilen bu kısımlar, tüm şehrin yerine geçer, metonimi yoluyla bir şehrin ve bu şehrin insanların anlaşılmasına yönelik, simgesel bir düzen inşa eder.

Şehrin burada anlatılan yolla üretilen çevirileri, yabancı dillere çevrildiğinde ise, benzer bir süreç yeniden başlar. Çevirmen, doğal bir dilde yazılmış olan bu şehir anlatısını bir kaynak metin olarak okur ve yabancı bir dile çevirir. Bu süreçte de yine, dillerarası çevirmenin tercihleri devreye girecektir. Kaynak metnin bazı yönleri öne çıkarken bazıları arka planda kalabilecektir. Bu makalede, hem şehrin sunduğu metnin doğal bir dile çevirisi aşamasında, hem de bu çevirinin yabancı bir doğal dile çevrilmesi aşamasında, çevirmenlerin tercihleri incelenmekte ve bu tercihlerin şehir anlatısını nasıl yeniden şekillendirdiği araştırılmaktadır. Şehrin çevirmenlerinin tercihlerinin, yaşadıkları ve ürünlerini verdikleri dönemlerin edebi, kültürel ve tarihsel bağlamları ile ilişkileri ortaya çıkarılmaktadır. Bu nedenle, araştırma kapsamında, hem metinsel unsurlar hem de metin dışı etkenler bir arada tartışılmakta, metin çözümlemesi ile metinlerin üretildikleri bağlama ilişkin inceleme birlikte yürütülmektedir. Başka bir deyişle, Maria Tymoczko'nun önerdiği gibi, “mikroskobik” ve “makroskobik” bakış açıları yan yana getirilmektedir (Tymoczko 2002). Bir çevirmen olarak ele alınan Tanpınar'ın ve onun şehir anlatısını Fransızcaya çeviren Paul Dumont'un yaşadıkları çevreler, profesyonel yaşantıları, edebiyat anlayışları ve politik tavırları, metin çözümlemeleriyle birlikte incelemeye katılmaktadır.

Cevirmenin “bilişsel durumu” ve çevirideki “tavrı”

Çeviriye biçembilim perspektifinden yaklaşan çeviribilimci Jean Boase Beier'e göre biçem, bazı kararlar sonucunda oluşur ve bu kararlar da yazarın, ya da çeviri söz konusu olduğunda çevirmenin “bilişsel durumu” tarafından belirlenir (Boase-Beier 2003: 253). “Bilişsel durum”, “dile ve biçeme ilişkin formlar ve kısıtlamalar, edebiyata dair uzlaşımlar, kültürel arka plan ve hedef kitle gibi konularda sahip olunan bilgileri” de içeren ve karşılıklı etkileşim içinde bulunan birçok faktörden oluşur (Boase-Beier 2003: 253) (yazar tarafından çevrilmiştir). Boase-Beier, “bilişsel durumun”, “dünya görüşünden” daha kapsamlı bir kavram olduğunu, çünkü “dünya görüşü” deyince “inançların ve kültürel varsayımların” anlaşıldığını ancak inanç ve varsayımdan farklı olarak yukarıda sözü edilen bilgi türlerinin bu kavramın kapsamı içine girmediğini belirtir. Bununla birlikte, karar sürecinde, dünya görüşünün de önemli bir rolü olduğunu ileri sürer (Boase-Beier 2003: 253-254). Kuramsal yaklaşımını bazı vaka çalışmalarıyla da örneklendiren araştırmacı, bu çalışmalardan birinde (2003), Christian Morgenstern'in bir şiirinin iki farklı çevirisini karşılaştırır. İki farklı çeviride, kaynak metnin farklı yönlerinin öne çıkarıldığını gösterir ve çevirmenin kaynak metni okuma sürecinde, çevirmenin dünya görüşünün ve bilişsel durumunun, önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşır. Erek metnin üretilmesi sürecinde ise, çevirmenin dünya görüşünün, profesyonel ve kültürel altyapısının, hedeflenen alıcı okur kitlesinin ve pazarlama stratejilerinin de

önemli olduğunu belirtir. Yani erek metin, sadece kaynak metnin yazarının bilişsel durumuna değil, çevirmenin bilişsel durumuna da dair izler taşımaktadır.

Çevirmenin, erek metindeki izleri kimi zaman daha belirgin kimi zaman daha silik olabilir, ancak Theo Hermans'ın da belirtmiş olduğu gibi her çeviri, çevirmeninden izler taşır (Hermans 2007). Hermans'a göre çevirmen, bir özne olarak varlığını, yaptığı çevirinin içine kazır (Hermans 2007: 27). Şöyle der Hermans: “Bir çeviri, çeviri olarak durduğu sürece, bir çevirmenin varlığını ve dolayısıyla da bir çevirmenin özne olarak duruşunu barındırır içine kazılı şekilde, ne denli gizlenmiş olsa bile” (Hermans 2007: 27) (yazar tarafından çevrilmiştir). Hermans, *The Conference of Tongues* başlıklı kitabında, çevirmenlerin, kesinlikle benimsemedikleri ya da karşı çıktıkları görüşleri savunan metinleri çevirmeleri durumunda ve özellikle de ideolojik ya da ahlaki değerlerin söz konusu olduğu durumlarda neler yaşandığını sorgular (Hermans 2007). Hermans'a göre, yabancı dilde yazılan metinde yer alan değerler çevirmen açısından kınanmayı hak eden değerlerse, çeviri, kaynak metinde ifade edilen değerleri sözcüğü sözcüğüne aktarırken bile çevirmenin bunlar hakkındaki eleştirel bakış açısına işaret edebilir (Hermans 2007: 65). Bu nedenle “çeviri birden fazla sesle konuşur ve çeviri metindeki sözcükler, söylediklerinden fazlasını söylerler” (Hermans 2007: 65) (yazar tarafından çevrilmiştir). Çevirmen hem özgün yazarın adına konuşur hem de çekincelerine işaret eder (Hermans 2007: 65). Bu bağlamda Hermans çevirmenin “tavrını” gündeme getirir ve bu tavrın, çeviriyi yeni bir çerçeveye oturttuğunu ve çeviri üzerinde belirleyici etkisi olduğunu öne sürer (Hermans 2007: 83). Hermans'ın işaret ettiği çevirmen tavrı, sadece çevirmenlerin, çevirdikleri metinde ifade edilen düşünce ve değerleri benimsemedikleri durumlarda değil, her tür çeviri etkinliğinde belirleyici olur çünkü çeviri, çevirmenin bir özne olarak konumu tarafından belirlenir. Yine Hermans'ın da ileri sürdüğü gibi, her çeviride bir tavır vardır ve her çeviri, çevirmenin bir özne olarak duruşunu içinde barındırır (Hermans 2007: 84-85).

Jean Boase-Beier'in çevirmenin bilişsel durumuna ilişkin açıklamaları, Theo Hermans'ın çevirmenin “tavrına” dair ileri sürdüğü görüşlerle birlikte düşünüldüğünde, çevirmenin “bilişsel durumunun” belirli bir “tavra” yol açtığı söylenebilir.

İstanbul'un bir çevirmeni olarak Ahmet Hamdi Tanpınar

Orhan Pamuk, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan “Sağcıların, solcuların hatta devletin bile üzerinde anlaştığı tek edebiyatçı” (Pamuk 2001) diye söz eder. Pamuk'un bu sözleri günümüz için geçerli olsa da, Tanpınar'ın edebiyat yaşantısının bütünü dikkate alındığında, bu ifadenin yetersiz olduğu ortaya çıkar, çünkü Tanpınar'ın, yaşadığı dönemde, ne sağcılara, ne solculara ne de devlete yaranabildiğini söylemek de mümkündür. Yazarın günlükleri, çağdaşları tarafından görmezlikten gelindiğine, yayıncı bulmakta zorlandığına, borç içinde ve yalnız kaldığına ve dilediği ilgiyi hiçbir zaman göremediğine işaret eder (Tanpınar 2007). Milli Kütüphane'nin kayıtlarına bakıldığı zaman, Tanpınar'ın yaşadığı yıllarda çok az kitabının yayınlanmış olduğu görülür. Yazarın yapıtlarının 1970'lerden sonra daha fazla yayınlanmaya başladığı ve özellikle 2000'lerden sonra daha geniş bir okur kitlesine ulaştığı anlaşılır. Abdullah Uçman ve Handan İnci'nin hazırladıkları kapsamlı bibliyografya (2008) incelendiğinde, yazar üzerine yazılan yazıların da yine aynı dönemlerde arttığı görülür. Tanpınar'ın Türkiye'de farklı dönemlerde farklı

algılanmasının ve yaşadığı dönemde beklediği ilgiyi görememesinin nedenlerinden birinin de Tanpınar'ın medeniyet değişimine ilişkin görüşleri olduğu söylenebilir. Tanpınar 1901-1962 yılları arasında, çalkantılı bir dönemde yaşamış, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sürecindeki büyük değişimlere tanık olmuştur. Bu dönemde yaşanan medeniyet değişimine ilişkin tartışmaların, Tanpınar'ın yapıtında önemli bir yeri olduğu bir geçektir. Tanpınar'ın bu konuya bakışı, şehri okumasını da belirleyen önemli bir etkidir. Bu nedenle bu konuya biraz daha yakından bakmak Tanpınar'ın İstanbul'unu anlamaya yardımcı olacaktır.

Tanpınar, yapıtlarında, medeniyet değişimi meselesine önemli bir yer vermiştir. Bu bağlamda, özellikle Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyetin ilanından sonra da devam eden batılılaşma hareketini kendine özgü bir bakış açısıyla tartışmaya açmıştır.³ Tanpınar, bu konuyu ele alırken, insanların iç dünyalarına önem vermiş ve kısa süre içinde oluşan büyük değişimin yarattığı “zihniyet ve iç insan buhranına” (Tanpınar [1951] 1996: 34) odaklanmıştır. Doğu ve Batı medeniyetlerinin arasında kalan Türk halkının bir “ikilik” içinde yaşadığını belirtmiştir (Tanpınar [1951] 1996: 34). Tanpınar, bu meseleyi, “Medeniyet Değiştirme ve İç İnsan” başlıklı bir makalesinde ele alır ve şöyle der: “Bu ikilik, evvela umumî hayatta başlamış, sonra cemiyetimizi zihniyet itibariyle ikiye ayırmış, nihayet amelîyesini derinleştirerek ve değiştirerek ferd olarak da içimize yerleşmiştir” (Tanpınar [1951] 1996: 34). Tanpınar, siyasi ve ekonomik yönlerine de değindiği bu meselenin, toplum içinde bir buhrana yol açtığını belirtir ve şöyle der: “Bizi değiştirecek şeylere karşı ne bir mukavemet gösterebiliyoruz, ne de ona tamamiyle teslim olabiliyoruz. Sanki varlık ve tarih cevherimizi kaybetmişiz; bir kıymet buhranı içindeyiz. Her birini büyük manasında kendimize ilave etmeden her şeyi kabul ediyor; ve her kabul ettiğimizi zihnimizin bir köşesinde adeta kilit altında saklıyoruz” (Tanpınar [1951] 1996: 35). Tanpınar'a göre bu buhranın en önemli sebebi, “devam ve bütünlük fikrinin” (Tanpınar [1951] 1996: 36) kaybedilmesidir çünkü Tanpınar'a göre “medeniyet bir bütündür” (Tanpınar [1951] 1996: 35). Bütünlüğün bozulması ve sürekliliğin kaybolması, Tanpınar'a göre, yaşanan krizin en önemli sebepleri arasında gelir. Eski gelenekten söz ederken, sürekliliğin altını çizer ve “onlar parçalanmış bir zamanı yaşamıyorlardı. Hâl ile mâzi zihinlerinde birbirine bağlıydı” (Tanpınar [1951] 1996: 36) diye belirtir. Tanpınar, Tanzimat'tan itibaren yapılan yenilikleri göz ardı etmez ancak halkın bu yenilikleri içine sindirip benimsememesi nedeniyle bütünlüğün bozulduğunu, insanların kendi içlerinde ikiye bölündüklerini belirtir (Tanpınar [1951] 1996: 36-37) ve ekler: “Daima içimizden ikiye bölünmüş yaşadık. Bir kelime ile yaptığımızın çoğuna inanmadık. Çünkü bizim için bir başkası, başka türlü daima mevcuttu ve mevcuttur. İşte bizi garplıdan, Müslüman dedelerimizden ayıran ruh hali budur.” (Tanpınar [1951] 1996: 36-37).

Tanpınar'ın hem kurmaca yapıtlarında hem de kurmaca olmayan yapıtlarında, medeniyet değişimine ilişkin tartışmalar kendini gösterir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Tanpınar'ın yapıtları sadece içeriğin öne çıktığı yapıtlar değildir. Berna Moran'ın (1998) da ifade etmiş olduğu gibi Tanpınar biçeme de çok büyük bir önem verir ve biçemle içerik birbirini tamamlar. Tanpınar'ın düzyazılarında biçeme verdiği

---

³ Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerindeki Batılılaşma hareketleri ve bu hareketlerin çeviriyle ilişkileri konusunda şu kaynaklara başvurulabilir: Ülken ([1935] 1997), Akınal (1985), Paker (1986; 1991; 1998), Bengi (1990), Berk (2004a; 2004b), Tahir Gürçağlar (2008), Karadağ (2008).

önem, bazı eleştirilenleri kimi zaman rahatsız edecek düzeye ulaşmıştır. Fethi Naci ve Berna Moran, *Huzur* üzerine yazdıkları yazılarda Tanpınar'ın kimi zaman biçem konusunda aşırıya kaçtığını (Naci [1973] 2008: 185; Moran 1998: 212), anlatımın kimi zaman fazla şiirsel olduğunu belirtirler ama sonuçta ikisi de Tanpınar'ın yapıtının kendilerini “sanatsal gücü” (Naci [1973] 2008: 185) ve “Tanpınar'ın dünyaya ve yaşama belli bir kültür düzeyinden, ince bir zevk ve duyarlılıkla bakışı” (Moran 1998: 223) nedeniyle etkilediğini ifade ederler.

Tanpınar'ın yapıtlarında öne çıkan ve yukarıda sözü edilen özellikler, İstanbul anlatısında da dikkat çeker. Daha da önemlisi, bu özelliklerin, şehrin çevirisinde belirleyici rol oynadıkları görülür. Daha önce de belirtildiği gibi, Tanpınar'da içerikle biçem birbirini bütünlemektedir. İstanbul anlatısında da aynı durumun geçerli olduğu görülür. İstanbul anlatısı, metaforlarla yüklü, şiirli bir dille yazılmıştır. Bu anlatım özelliği, Tanpınar'ın, İstanbul'u bir “şiir dünyası” (Tanpınar [1946] 2006: 122) olarak betimlemesiyle de uyum içindedir. Tanpınar, şiirli bir dil kullanarak, İstanbul'u bir şiir dünyası olarak resmeder ve her İstanbullunun az çok şair olduğunu belirtir (Tanpınar [1946] 2006: 121)⁴. Bununla birlikte İstanbullunun iç dünyasına da büyük bir önem verir. Yukarıda belirtildiği gibi, Tanpınar, medeniyet değişimi meselesine yaklaşırken, insanın iç dünyasına odaklanmış, yaşanan değişikliklerin insanı nasıl etkilediği üzerinde durmuş ve bu değişikliklerin, insanların iç dünyalarıyla uyumlu olup olmadığını tartışmıştır. “İstanbul” başlıklı denemenin, bu makale kapsamında incelenen ilk bölümünde, Tanpınar yine insanların iç dünyalarını ön plana çıkarır, bakışını onların hayallerine ve hülyalarına yönlendirir. Şehrin, insanların hayal gücünü ne şekilde etkilediğini, onlar üzerinde ne gibi duygular uyandırdığını tartışır. Çözümlemesi yapılan bölümde, “insanın içi” ifadesinin yedi kere kullanılması ve “muhayyile”, “hayal”, “hülya” sözcüklerinin de sıkça tekrarlanması dikkat çekicidir. “Hayal” sözcüğü yedi kere kullanılmıştır, “hülya” sözcüğü ise iki cümlede görülür. Bu sözcükleri öne çıkararak, şehrin uyandırdığı hayalleri ve yarattığı ruh hallerini anlatır Tanpınar.

Tanpınar'ın İstanbul çevirisine, “hasret”, “özlemek” ya da “daüssıla” sözcükleriyle ifade edilen bir ruh halinin hâkim olduğu görülmektedir. Tanpınar, incelenen bölümde “hasret” sözcüğünü dört kere, “özlemek” ve “özleyiş” sözlerini üç kere kullanmıştır. Ayrıca “daüssıla” sözcüğü de üç kere geçer. Yakın anlamlı bu sözcükleri sıkça kullanan Tanpınar'ın, İstanbul'u, özlem duygusunun egemen olduğu bir şehir olarak sunduğu anlaşılmaktadır. Tanpınar'ın kendisi de, kendi nesli için İstanbul'un ne ifade ettiğini anlatırken “İstanbul'un bugün bizde yaşayan asıl çehresini bu dâüssıla verir, diyebiliriz” (Tanpınar [1946] 2006: 119) diye belirtmiştir. Ancak Tanpınar için “hasret” duygusu, arzu edilen bir duygudur. Tanpınar “hasret” sözcüğünü olumlu anlam ifade eden sözcüklerle beraber kullanır. Tanpınar'a göre İstanbul'un verdiği “hasret” duygusu “aydınlık” bir duygudur (Tanpınar [1946] 2006: 119). Yine ona eşlik eden “hüzün” ise “besleyicidir” (Tanpınar [1946] 2006: 121).

Tanpınar'ın İstanbul'u betimlerken kullandığı şiirli dil ve şehirde yaşayanların iç dünyalarına verdiği önem, Tanpınar'ın İstanbul çevirisine damgasını vuran önemli bir noktadır. Tanpınar, bu yolla İstanbul'u bir şiir dünyası olarak sunar, öyle ki bu dünyada hüznün ve hasret gibi karanlık olduğu düşünülebilecek duygular

⁴ Tanpınar'ın “İstanbul” makalesindeki şiirli dil kullanımı, Boğaziçi Üniversitesi'nde hazırladığım doktora tezi kapsamında ayrıntılı olarak incelenmiştir. (Demirkol Ertürk 2010).

bile farklı bir güzelliğe bürünürler. Bu nedenle, Tanpınar'ın İstanbul'u, örneğin kendisinden çok etkilenmiş olduğunu ifade eden Orhan Pamuk'un İstanbul'undan çok farklıdır. Pamuk da İstanbul'u hüznü duygusuyla özdeşleştirir ancak onun bu hüznü anlatışı çok farklıdır. Şehri soğuk, siyah-beyaz, yıkık dökük yönleriyle betimler ve çocukluğunda, İstanbul'da yaşamının kendisine yoksul bir taşra şehrinde yaşadığı hissini verdiğini belirtir (Pamuk [2003] 2007: 229). Pamuk'un İstanbul'undaki hüznü, kaybetmenin verdiği bir hüznüdür ve Pamuk bu duyguyu "yıkıntıların hüznü" olarak adlandırır (Pamuk [2003] 2007: 236). Oysa Tanpınar, yıkıntıların arasında devam eden hayata yönlendirir bakışını. Bu nedenle hüznü tablodaki aydınlığa işaret eder, hasret duygusunun besleyiciliğini hatırlatır. Eski gelenek yitirilmiş olsa da, yıkıntıların arasından yeni bir yaşam biçiminin doğacağını söyler.

Tanpınar'ın İstanbul'un çevirmeni olarak tavrını somut örnekler üzerinden tartışmak için Tanpınar'ın yarattığı "İstanbullu" kimliğine odaklanılabilir. Tanpınar'ın İstanbul anlatısının ilk kısmı yakından incelendiğinde, Tanpınar'ın ideal bir İstanbullu karakteri yarattığı ve bu karakteri yaratırken kendi beğenilerinden yola çıktığı anlaşılır. Tanpınar'ın kullandığı kişi zamirleri, kendine ait görüşleri nasıl tüm İstanbullulara yansıttığını gösterir. Tanpınar "İstanbul" başlıklı denemesinin giriş bölümü boyunca, İstanbul'un, farklı dönemlerde İstanbul'da yaşayan insanlarda ne gibi duygular uyandırdığını anlatır ve özellikle de kendi dönemine odaklanır. Kendisiyle aynı dönemde İstanbul'da yaşayan kişiler için şehrin uyandırdığı duyguları betimler. Bunu yaparken de çoğunlukla birinci çoğul şahıs kullandığı görülür. Bu kullanım aracılığıyla bir "biz" duygusu yarattığı ve kendi görüşü doğrultusunda ideal bir İstanbullu karakteri çizdiği anlaşılır. Aslında kendi bakışını, tüm İstanbullular tarafından paylaşılan bir bakış olarak sunar Tanpınar, şehrin kendinde uyandırdığı duyguları, ortak duygular olarak ifade eder. Tanpınar'ın böylece çizdiği İstanbullu karakteri, şehri ve şehrin tarihini çok iyi tanıyan, farklı semtlerin özelliklerini çok iyi bilen bir karakterdir. Hangi semtin, yılın hangi mevsiminde ve günün hangi saatinde nasıl bir görünüme büründüğünü bilir. Daha ilginç olan bir özellik ise, bu semtlerin yarattığı farklı duyguların da, tüm İstanbullular tarafından paylaşılan duygular olarak sunulmasıdır. Oysa aynı semtlerin farklı insanlar üzerinde aynı duyguları uyandırıp uyandırmayacağı elbette ki bilinemez. Ancak Tanpınar, semtlerle ilgili görüşleri konusunda karardır. Metinde yarattığı ideal İstanbullu karakterinin, gerçek İstanbulludan farklı olduğunu, sadece Tanpınar'ın metnine bakarak bile anlamak mümkündür. Beylerbeyi Camii'nin yakınlarında gördüğü bir kızdan söz ederken şöyle der Tanpınar:

Şüphesiz tıpkı oradaki [Tarabya'daki] gibi alelade gazete tefrikalarından duygu hayatını tatmin eden, aynı sinema yıldızlarını seven ve hayran olan ve hayatının fakirliği içinde aynı şekilde canı sıkılan bu genç kız II. Mahmut'un debdebeli binişlerine şahit olduğunu bildiğimiz ve bütün o küçük saraylarda, yalı ve köşklere yapılan musiki fasıllarından bir şeyler sakladığını zannettiğimiz bu sokaklarda ve meydanlarda yaşadığı için bize daha başka ve zengin bir âlemden geliyor hissini verir, onu daha güzel değilse bile bize daha yakın buluruz.

Tanpınar, burada Beylerbeyi'nde yaşayan İstanbullu bir kızdan söz ediyor olsa da, bu kızın, Tanpınar'ın anlattığı İstanbullu karakterini temsil etmediği, daha ziyade, ideal İstanbullunun baktığı İstanbul manzarasının bir parçası olduğu görülür. İdeal İstanbullu, bu kıza bakar ve onun içinde yaşadığı sokakların tarihini düşünür, kız da bu nedenle ideal İstanbullunun gözünde özel bir değer kazanır. Yukarıda

alıntılanan cümlelerdeki birinci çoğul şahıs kullanımı, ideal İstanbullu karakteriyle, İstanbul'da yaşayan gerçek bir genç kızı farklılaştırır, çünkü bu kız sözü edilen "biz"e dahil değildir.

Tanpınar'ın şehrin bir çevirmeni olarak tavrı, İstanbul'un farklı semtleri hakkındaki görüşlerinde de kendini gösterir. Tanpınar, "ideal" İstanbullunun tercihlerinden, yani aslında kendi tercihlerinden söz ederken, Beyazıt, Beylerbeyi ya da Üsküdar gibi semtleri, Beyoğlu ya da Tarabya gibi semtlere tercih ettiğini açıkça ifade eder. Birincileri överken, ikincileri sert bir dille eleştirir. Tanpınar'ın bu tavrının ardında, medeniyet değişimi konusundaki görüşlerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Tanpınar, Beyoğlu'nu, Paris'i taklit etmekle eleştirirken, bu semtin "hayatımızın yoksulluğunu" hatırlattığını belirtir. Buna karşın Üsküdar, "kendisine yetebilen bir değerler dünyasının son miraslarını" içinde barındırdığı ve "biz farkında olmadan içimizde bir ruh bütünlüğü" kurduğu için övülür. Yine aynı şekilde Beyazıt ve Beylerbeyi'nin insanın iç dünyasını beslediğini ancak Tarabya'nın "içimizdeki bir tarafa hala yabancı" olduğunu belirtir Tanpınar. Şöyle der:

Beyoğlu, hamlesi yarı yolda kalmış Paris taklidiyle hayatımızın yoksulluğunu hatırlatırken; İstanbul, Üsküdar semtleri kendisine yetebilen bir değerler dünyasının son miraslarıyla, biz farkında olmadan içimizde bir ruh bütünlüğü kurar, hulyalarımız, isteklerimiz değişir. (Tanpınar [1946] 2006: 120-121).

Bayezıt veya Beylerbeyi Cami'inin duvarlarına yaslanarak düşünülen şeylerle, Tarabya'nın içimizdeki bir tarafa hâlâ yabancı rıhtımında, akşamın bir ten cümbüşünü andıran ışıkları içinde düşünülecek şeyler elbette birbirine benzemez. Birincilerinde her şey içimize doğru kayar ve besleyici bir hüzün hâlinde bizde küleşir. İkincisinde bu köklü hasretten mahrum kalırız. (Tanpınar [1946] 2006: 121).

Tanpınar, İstanbullunun hangi semtleri beğendiğini hangilerini beğenmediğini anlatırken, metnine kendi görüşlerini katmakta, İstanbulluyu kendinden yola çıkarak betimlemektedir. Bu da onun, şehrin bir çevirmeni olarak tavrına işaret eder. Tanpınar, bu semtler arasında bir karşılaştırma yaparken, aslında yaşanan medeniyet değişimine ilişkin eleştirisini de ortaya koymaktadır ve bu eleştirilerin, ortaya çıkan İstanbul anlatısı üzerinde de belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Tanpınar'ın, İstanbul'un sunduğu metni bir şehir anlatısına dönüştürürken, özellikle Müslüman nüfusun oturduğu tarihi semtleri öne çıkarması, buna karşın Beyoğlu ya da Tarabya gibi gayrimüslim nüfusun daha yoğun olarak yaşadığı ve Batılı devletlerin konsolosluklarının bulunduğu semtlerin geri planda kalmaları, olsa olsa şehrin beğenilmeyen yüzü olarak sunulmaları, Tanpınar'ın şehrin bir çevirmeni olarak tavrının en açık görüldüğü örneklerdir. Tanpınar'ın sözleriyle tekrarlamak gerekirse, Beyoğlu "hayatımızın yoksulluğunu hatırlatır" ve Tarabya ise "içimizdeki bir tarafa hâlâ yabancıdır". Buna karşın Üsküdar, "içimizde bir ruh bütünlüğü kurar", Beyazıt ve Beylerbeyi ise "besleyici" bir özellik taşır. Tanpınar'ın bu tür tercihleri, yazarın Türkiye'deki alımlanmasında da etkili olmuş görülmektedir. Yazarın kimi zaman "muhafazakar" ve "milliyetçi" olarak nitelendirmesinde, bu tür tercihlerin de payı olduğu açıktır.⁵

⁵ Orhan Pamuk da Tanpınar'ı "milliyetçi" olarak tanımlayan yazarlar arasındadır ve Tanpınar'ı İstanbul'un azınlıklarına karşı tavrı nedeniyle eleştirir. "Rumları, Ermenileri, Yahudileri, Kürtleri ve diğer azınlıkları Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle birlikte unutmaya hevesle hazır" olduğunu ileri sürer (Pamuk [2003] 2007: 233) ve devlet içinde mevki sahibi olmak adına "milliyetçi olmaktan, 6-7 Eylül gibi Hıristiyanlık ve Batı karşıtı etnik şiddet olayları karşısında sessiz durmaktan şikayetçi" olmadığını iddia eder (Pamuk [2003] 2007: 234). Pamuk'un, Tanpınar'ın "milliyetçi" tutumuna ilişkin

Bu örnekler aracılığıyla, Tanpınar'ın İstanbul'un bir çevirmeni olarak yaptığı tercihlerin ve sergilediği tavrın, şehir anlatısını nasıl belirlediğini göstermeye çalıştım. Tanpınar'ın İstanbul çevirisinde, Tanpınar'ın şehirle kurmuş olduğu ilişkiden, edebiyata dair görüşlerinden ve içinde yaşadığı toplumsal ve tarihsel bağlamdan izler bulunduğunu ortaya koydum. Şimdi, Tanpınar'ın Türkçe çevirisinin Fransızcaya aktarımına odaklanmak ve Paul Dumont'un şehirle kurduğu ilişkinin izlerini sürmek isterim.

Şehir anlatısının dillerarası çevirisinde çevirmenin izi

Bu bölümde, Theo Hermans'ın ve Jean Boase-Beier'in çeviriye ilişkin görüşlerinden yola çıkılarak, Tanpınar'ın Türkçe metni ile Paul Dumont'un Fransızca metni karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma sonucunda elde edilen veriler, çevirinin üretildiği bağlam ve Dumont'un profesyonel yaşantısına dair veriler de dikkate alınarak, bir arada incelenmektedir. Bu bağlamda, Jean Boase-Beier'in "bilişsel durum" kavramı için verdiği tanımdan yola çıkarak, İstanbul'a dair Türkçe bir metni Fransızcaya çeviren Paul Dumont'un çeviri sürecine ilişkin bazı sorular sorulmaktadır: Paul Dumont'un şehre dair duygu ve düşünceleri çeviriye etkilemiş olabilir mi? Şehrin tarihi ve kültürü hakkında sahip olduğu bilgiler çeviriye yansımış mıdır, ne şekilde yansımıştır? Dumont'un, alıcı okur kitlesinin, şehirle ve şehirdeki kültürle ilgili görüşleri hakkında sahip olabileceği fikirler çeviriye etkilemiş olabilir mi?

Bu noktada bir konuya açıklık getirmek isterim. Bu makalenin kuramsal temellerinden bir kısmını oluşturan Jean Boase-Beier'in görüşleri, çeviriye biçembilimsel bir perspektiften yaklaşan bir bakış açısıyla ortaya koyulmuşlardır. Ancak, biçem ile içerik, birbirinden ayrı unsurlar olarak değil, bir arada bulunan unsurlar olarak görülmektedir. Bu nedenle, geleneksel anlamıyla söz sanatlarına ilişkin örnekler verilmeyecektir, metindeki dil kullanımına dair özelliklere dikkat edilecektir.

Öncelikle, Dumont'un profesyonel yaşantısından ve sahip olduğu arka plandan kısaca söz etmek isterim.⁶ Paul Dumont 1945 yılında Beyrut'ta doğmuş ve daha sonra 18 yaşına kadar İstanbul'da yaşamıştır. Paris Sorbonne'da ve Ecole de Hautes Etudes en Sciences Sociales'de tarih okumuş, Strasbourg Üniversitesi'nde, Türk Dili Edebiyatı ve Uygarlığı alanında profesör unvanı almıştır. 1993-1999 yılları arasında CNRS'te "Türk ve İran Dünyaları" adlı bir merkezin yöneticiliğini yapmıştır. 1999-2003 yılları arasında ise, İstanbul'da, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliği görevini üstlenmiştir. Bugün, Strasbourg'da Marc Bloch Üniversitesi'nin Türkoloji Bölümünün başkanlığını yürütmektedir. Yani İstanbul'u ve tarihini yakından tanıdığı anlaşılmaktadır.

---

görüşleri, Boğaziçi Üniversitesi'nde hazırladığım doktora tezi kapsamında eleştirel bir gözle tartışmaya açılmış, Tanpınar'ın "milliyetçilik" ile ilişkisi ayrıntılı olarak incelenmiştir (Demirkol Ertürk 2010).

⁶ Paul Dumont'a ilişkin biyografik bilgiler, halen öğretim üyesi olarak çalışmakta bulunduğu Strasbourg Marc Bloch Üniversitesi'nin web sayfasından elde edilmiştir. http://turcologie.u-strasbg.fr/dets/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=31

Kaynak ve erek metinler karşılaştırıldığında, çevirmenin şehirle kurmuş olduğu ilişki ile oluşan ve çevirmenin bilişsel durumuna işaret eden bazı görüşlerin, erek metinde kendini gösterdiği görülmektedir. Çevirmenin “asıl İstanbul” vurgusu, şehirle ilgili görüşünü izlememize yardımcı olabilir.

Tanpınar, İstanbul anlatısının giriş bölümünde, İstanbul’un farklı nesillerden farklı insanlar üzerinde farklı etkiler uyandırdığını, her neslin şehri farklı bir gözle gördüğünü anlatır. Kendinden önceki nesillerin şehri nasıl gördüğüne değindikten sonra, kendi nesli için şehrin neler ifade ettiğini uzun uzun anlatmaya koyulur. Bu aşamada, şehrin barındırdığı “hasret” duygusundan söz eder ve kendi nesli için, İstanbul’un bu “hasret” ve “daüssıla” duygusuyla özdeşleştiğini belirtir. Şöyle der Tanpınar:

O kadar ki İstanbul’un *bugün bizde yaşayan* asıl çehresini bu dâüssıla verir, diyebiliriz. (Tanpınar [1946] 2006: 119).⁷

Tanpınar’ın bu cümlelerindeki “bugün bizde yaşayan” ifadesi önemlidir çünkü yazar, bu ifadeyi kullanarak, şehrin sadece kendi neslinden insanlar üzerinde uyandırdığı duyguyu anlattığını açıkça belirtir. Metne göre, “daüssıla” duygusu, Tanpınar’la aynı dönemde yaşayan insanlar üzerinde şehrin uyandırdığı duygudur. Ancak metnin Fransızca çevirisinde bu ifadenin atlandığı görülür. Şöyle çevirir Dumont:

Cela est si vrai que c’est de cette nostalgie, pouvons nous dire, qu’émane le visage « réel » d’İstanbul. (Tanpınar 1995: 31). (Çev. Paul Dumont).

Fransızca çeviride, “bugün bizde yaşayan” ifadesi çıkarılmış, “asıl” sıfatı ise, tırnak içine alınarak vurgulanmıştır. Yani, kaynak metinde, şehrin Tanpınar’la aynı dönemde yaşayan insanlar üzerinde uyandırdığı duygudan söz edilirken çeviri metinde, şehrin uyandırdığı “asıl” duygudan söz edilmektedir. Özele ilişkin olan bir ifade, bütüne taşınmıştır. Burada çevirmenin, bilinçli ya da bilinçsiz bir müdahalesinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, çevirmenin, Tanpınar’ın metnine göre, Tanpınar’la aynı dönemde yaşayan kişilerin görüşünü paylaşıyor olması ve şehrin uyandırdığı “asıl” duygunun “daüssıla” duygusu olduğunu düşünmesi olabilir. Başka bir neden, çevirmenin, okurlara İstanbul’un “asıl” yüzünü anlatma arzusu olabilir. Yukarıdaki alıntıyı izleyen cümlelerin çevirisi, çevirmenin “asıl İstanbul” hakkındaki görüşünü anlamamıza daha fazla yardımcı olabilir. Tanpınar, şehrin her semtinin farklı bir güzelliğe sahip olduğunu belirtmek için şu cümleyi kurar:

Asıl İstanbul, yani surlardan beride olan minare ve camilerin şehri, Beyoğlu, Boğaziçi, Üsküdar, Erenköy tarafları, Çekmeceler, Bentler, Adalar, bir şehrin içinde âdeta başka başka coğrafyalar gibi kendi güzellikleriyle bizde ayrı ayrı duygular uyandıran hayalimize başka türlü yaşama şekilleri ilham eden peyzajlardır. (Tanpınar [1946] 2006: 119).

Burada Tanpınar’ın kullandığı “asıl İstanbul” ifadesinin altını çizmek isterim. Cümleden de anlaşılacağı gibi Tanpınar bu ifadeyi kullanarak eski şehri, yani eski şehir surlarının içinde kalan tarihi yarımada bölgesini kastetmektedir. Tanpınar’ın bu cümlesindeki “asıl İstanbul” ifadesi, diğer semt isimleriyle aynı işlevi taşır ve

---

⁷ Tüm vurgular bana aittir.

cümlede, öznenin bir parçasını oluşturur. Ancak Fransızca çeviride çok dikkat çekici bir farklılık görülür. Şöyle çevirir Dumont:

La véritable Istanbul, c'est-à-dire non seulement la ville des minarets et des mosquées enfermée dans ses murailles mais aussi Beyoghlu, Üsküdar, le Bosphore, les Iles, les parages d'Erenköy, de Bentler, de Çekmece, est constituée de paysages d'une grande diversité ayant tous leurs beautés propres. Ceux-ci éveillent en nous des sensations variées et nous font imaginer des styles de vie constamment différents. (Tanpınar 1995: 31-32). (Çev. Paul Dumont).

Her iki cümle de, “Asıl İstanbul” ve Fransızca karşılığı olan “La véritable Istanbul” ifadeleriyle açılır ancak “asıl İstanbul” için getirilen açıklamalar farklıdır. Tanpınar’ın metninde, “asıl İstanbul” ifadesi “yani” sözcüğünün ardından “surlardan beride olan minare ve camilerin şehri” diye açıklanır. Fransızca çeviride ise “La véritable Istanbul” sözü, “c’est à dire” ifadesinin ardından kaynak metindeki farklı bir şekilde betimlenir. Fransızca çeviride söyleneni, Türkçeye, cümle yapısını değiştirerek şöyle aktarabiliriz: “Asıl İstanbul, sadece surların arasına sıkışmış minare ve camiler şehriden ibaret değildir, bunun yanında Beyoğlu, Üsküdar, Boğaziçi, Adalar, Erenköy, Bentler, Çekmece gibi, her biri ayrı bir güzellik taşıyan farklı manzaralar da barındırır.” Her iki metinde de, İstanbul’un, farklı semtlerinin farklı güzellikler sunduğu söylenmektedir, ancak “asıl İstanbul” ifadesine verilen değer farklıdır. Türkçe metinde “asıl İstanbul”, surlar içindeki şehirdir, Fransızca metinde ise “asıl İstanbul”, surlar içindeki şehirle sınırlı değildir, görmeye değer başka manzaraları da olan büyük bir şehirdir. Türkçede şehrin bir parçası, Fransızca çeviride, şehrin bütünü söz konusudur. Burada “asıl” sıfatının kullanımındaki farklılığın, çevirmenin şehirle ilgili görüşüne ve okura vermek istediği İstanbul düşüncesine işaret ettiğini düşünüyorum. Burada, çevirmenin belki bilinçli, belki bilinçsiz bir tavrı söz konusudur. Bu tavır, çevirmenin, alıcı okur kitlesinin İstanbul’la ilgili görüşleri konusunda sahip olduğu düşünce üzerine de bir fikir verebilir. İstanbul’da uzun süre yaşamayan ve şehri dışarıdan tanıyan bir Fransız, ya da şehre birkaç günlüğüne gelen herhangi bir turist, şehri, turist rehberlerinde öne çıkarılan tarihi yarımadadan ibaret sanabilir. Oysa, çeviri metinde görüldüğüne göre çevirmen, okuruna bunun doğru olmadığını, şehrin farklı güzelliklere sahip çok farklı semtlerinin de bulunduğunu ifade etmektedir. “Asıl İstanbul” ifadesine çevirmenin kattığı değer, kaynak metinle çeviri arasında, belki ilk bakışta gözden kaçabilecek ve metnin okunması sürecinde hiçbir sorun yaratmayacak küçük bir ayrıntı olabilir. Ancak çevirmenin, okuduğu metne kattığı bu yorum, İstanbul’u nasıl gördüğünü ve okuruna nasıl tanıtmak istediğini gösteren bir ipucunu içinde barındırmaktadır. Yani, çevirmenin bilişsel durumunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Çevirmenin şehre dair görüşlerinin çeviriye dahil olduğunu gösteren bir örnek daha vermek isterim. Tanpınar, farklı nesillerin şehre bakışını anlatırken, Tanzimat dönemine de değinir ve o dönemde yaşayanların, İstanbul’u, iki medeniyetin birleştirileceği bir alan olarak gördüklerini belirtir. Şöyle der Tanpınar:

Tanzimat İstanbul’a büsbütün başka bir gözle baktı. O, bu şehirde, iki medeniyeti birleştirerek *elde edilecek* yeni bir terkinin potasını görüyordu. (Tanpınar [1946] 2006: 119).

Tanpınar, burada, Osmanlı Devleti tarihinden önemli bir döneme, Tanzimat dönemine işaret eder ve bu dönemden itibaren yaşanan medeniyet dönüşümü sürecini

hatırlatır. Fransızca çeviride, küçük ama dikkat çekici bir farklılık görülür. Şöyle çevirir Dumont:

Les hommes de Tanzimat, eux, considèrent Istanbul d'un œil tout à fait différent. Ils y voyaient le creuset d'une nouvelle structure née de l'union de deux civilisations. (Tanpınar 1995: 31). (Çev. Paul Dumont).

Aslında her iki metinde de İstanbul, iki medeniyetin birleştiği bir alan olarak sunulmaktadır. Ancak kullanılan fiillerin zamanlarına ve çatılarına bakıldığında bazı farklılıklar dikkat çeker. Tanpınar, “iki medeniyeti birleştirerek elde edilecek yeni bir terkipten” söz ederken, Paul Dumont, “iki medeniyetin birleşiminden doğmuş yeni bir yapıdan” söz eder. Tanpınar’ın cümlesinde, belirli bir amaca yönelik olarak girilen bir eylem söz konusuysa, Paul Dumont’un metninde böyle bir özellik görülmez, şehirde iki medeniyet kendiliğinden birleşmiş gibi sunulur. Daha açık ifade etmek gerekirse, Tanpınar’ın cümlesi, Tanzimat döneminde Batı etkisinde yapılan yenilikleri düşündürür. İki medeniyeti, kendiliğinden iç içe geçmiş unsurlar olarak sunmaz. Tanzimat dönemi insanların, bu birleşimi tasarladıklarını ifade eder. Cümlede geçen “birleştirmek” fiilinin etken yapısı ve “elde edilecek” fiilinde kullanılan gelecek zaman, birleşimin kendiliğindenliğine değil, tasarlanmış ve tartışılmışlığına işaret eder. Fransızca metinde kullanılan “union” sözcüğü ise, “substantif” yapısı ile belirli bir varoluş biçimine işaret eder, yani bu birleşimin halihazırda var olduğunu ifade eder. Buna eşlik eden ve “participe passé” formunda kullanılan “née” sıfatı da, geçmişe gönderme yaparak, birleşimin gelecekte kurulmasının planlandığını değil, geçmişte “doğmuş” olduğunu anlatır. Bu farklılık, çevirmenin, kaynak metni nasıl okuduğuna dair bazı ipuçları verebilir. Çevirmen, İstanbul’u, iki kültürün birleştiği bir alan olarak görmektedir ancak bu bir arada olma durumunu, kendiliğinden var olan bir durum olarak ortaya koymaktadır. Fransızca çeviride kullanılan cümle, Türkçedekinin aksine, değişim süreçlerinde yapılan yeni düzenlemeleri ve bu konuya ilişkin tartışmaları hatta yaşanan çalkantıları hatırlatan bir unsur içermemektedir. Çevirmenin gözünde, İstanbul, her zaman için, iki kültürün birleştiği bir alan olmuş gibidir ancak bu birleşimin nasıl olacağına dair tartışmalar erek metinde hissedilmemektedir. Kendisi de bir tarihçi olan Dumont’un, medeniyet değişimi sürecine ilişkin tartışmalardan elbette haberdar olduğu düşünülebilir ancak bu cümlenin çevirisinde, Tanzimat dönemi İstanbul’unu, bir medeniyet dönüşümü yaşayan ve bu dönüşümün tartışıldığı bir alan olarak değil, medeniyetlerin kendiliğinden iç içe geçtiği bir alan olarak sunmuştur. Burada da çevirmenin şehre dair kendi görüşünün devreye girmiş olduğu söylenebilir. Bu görüş de, günümüzde de egemen olan bir görüştür, yani İstanbul’un, kültürlerin birleştiği bir alan olduğu imgesine dayanır.

Paul Dumont’un çevirisi üzerine yapılan bu inceleme, çeviri metnin okurunun, sadece Tanpınar’ın İstanbul’unu değil, aynı zamanda çevirmenin yani Dumont’un İstanbul’unu da okuduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, karşılaştırmalı metin çözümlemesi ile çevirmenin bilişsel durumuna dair bilgiler edinmenin mümkün olabileceği, bu bağlamda çevirmenin şehre ilişkin görüşlerini, alıcı okur kitlesinin, şehir hakkında sahip olduğunu düşündüğü fikirleri ve çevirmenin bunlara ilişkin tavrını kısmen de olsa anlamının mümkün olabileceği gösterilmiştir.

Sonuc

Bu makale kapsamında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "İstanbul" başlıklı denemesi ve bu metnin Paul Dumont tarafından yapılmış olan Fransızca çevirisi ele alınmış, her iki metin de şehrin birer çevirisi olarak incelenmiştir. Şehrin çevirmeni oldukları kabul edilen Tanpınar ve Dumont'un tercihlerinin, şehrin temsilini nasıl şekillendirdiği araştırılmış, çevirmelerin "tavırları" ve "bilişsel durumları" tartışmaya açılmıştır. İlk aşamada, Tanpınar'ın İstanbul'un bir çevirmeni olarak yaptığı tercihlerin ve sergilediği tavrın, şehrin temsilinde belirleyici bir rol oynadığı ve oluşan temsilin, Tanpınar'ın şehirle kurmuş olduğu ilişkiden, edebiyata dair görüşlerinden ve içinde yaşadığı toplumsal ve tarihsel bağlamdan izler taşıdığı ortaya koyulmuştur. Bu özelliklerin, Tanpınar'ın İstanbul'unu, şehri çeviren diğer anlatılardan ayırdığı vurgulanmıştır. İkinci aşamada, Paul Dumont'un Fransızca çevirisi üzerine yapılan inceleme aracılığıyla, dillerarası çeviride, çevirmenin tercihlerinin şehri yeniden biçimlendirdiği açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, karşılaştırmalı metin çözümlemesi sayesinde, dillerarası çevirmenin bilişsel durumuna dair bazı bilgilerin de edinilebileceği gösterilmiştir.

Yapılan inceleme, şehrin temsilinin metonimik yönlerini de ortaya koymuştur. Şehrin çevirmenlerinin, yani buradaki örnekte Tanpınar ve Dumont'un, şehrin sunduğu metni okur ve yazıya aktarırken yaptıkları tercihlerle, "gerçek" şehrin sadece bazı yüzlerini aktardıkları ve bazılarını geri planda bıraktıkları görülmüştür. Şehrin, çevirmenler tarafından seçilen kısımları, üretilen anlatılarda, tüm şehrin yerine geçmekte, metonimi yoluyla bir şehrin ve bu şehrin insanların anlaşılmasına yönelik, simgesel bir düzen inşa etmektedir. Bu durum, şehrin temsilinde, çevirmenlerin üstlendikleri belirleyici rolü bir kere daha ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akunal, Dündar (1985) “Çeviri ve Batılılaşma” in *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. 2. cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 452-454.
- Barthes, Roland ([1967] 1985) “Sémiologie et urbanisme” in *L’Aventure sémiologique*, Paris: Editions du Seuil, 261-271. Türkçesi: (1993) “Göstergebilim ve Şehircilik” in *Göstergebilimsel Serüven*, Çev. Mehmet Rifat- Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 173-181.
- Barthes, Roland (1957) *Mythologies*, Paris: Editions du Seuil.
- Barthes, Roland (1990) *Çağdaş Söylenler*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Bengi, Işın (1990) *A Re-evaluation of the Concept of Equivalence in the Literary Translations of Ahmed Mithat Efendi: A Linguistic Perspective*. Tez (DR). Ankara: Hacettepe Üniversitesi (yayınlanmamış).
- Berk, Özlem (2004a) *Translation and Westernization in Turkey: From the 1840s to the 1980s*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Berk, Özlem (2004b) “Batılılaşma ve Çeviri” in Tanıl Bora & Murat Gültekingil (ed.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce. Cilt 3. Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 511-520.
- Boase-Beier, Jean (2003) “Mind Style Translated” *Style*, 37 (3), 253-265.
- Demirkol Ertürk, Şule (2010) *The City and its Translators. Istanbul Metonymized and Refracted in the Literary Narratives of Ahmet Hamdi Tanpınar and Orhan Pamuk, in Turkish, English and French*. Tez (DR). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi (yayınlanmamış).
- Hermans, Theo (2007) *The conference of the tongues*, Manchester: St. Jerome Publications.
- Jakobson, Roman (2004) “Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne”, çev. Ömer. B. Albayrak, in Mehmet Rifat (ed.) *Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 89-97.
- Karadağ, Ayşe Banu (2008) *Çevirinin Tanıklığında ‘Medeniyet’in Dönüşümü*, İstanbul: Diye Yayınları.
- Moran, Berna (1998) “Bir Huzursuzluğun Romanı: Huzur” in *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları, 203-223.
- Naci, Fethi (2008) “Huzur” in Abdullah Uçman & Handan İnci (eds.), *Bir Gül Bu Karanlıklarda. Tanpınar Üzerine Yazılar*, İstanbul: 3F Yayınevi, 177-186.
- Paker, Saliha (1986) “Translated European Literature in the Late Ottoman Literary Polysystem”, *New Comparison 1*, 67-82.

Paker, Saliha (1991) "Turkey" in Robin Ostle (ed.) *Modern Literature in the Near and Middle East 1850-1970*, London: Routledge, 17-32.

Paker, Saliha (1998) "Turkish Tradition" in Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London&New York: Routledge, 571-582.

Paker, Saliha (2011) "Translating 'the shadow class [...] condemned to movement' and the very otherness of the other: Latife Tekin as Author-Translator of *Swords of Ice*" in Margaret Rogers & Dimitrios Assimakopoulos (eds.), *Translation and Opposition*, Clevedon: Multilingual Matters.

Pamuk, Orhan (2001) *Milliyet* gazetesinin "Ahmet Hamdi'yi Keşfettik" başlığı altında yayınladığı sorulara yazarın verdiği yanıtlar için internet adresi: <http://www.milliyet.com.tr/Pazar/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&ArticleID=84205&Kategori=pazar&b=Ahmet%20Hamdiyi%20kesfettik&ver=05>

Pamuk, Orhan ([2003] 2007) *İstanbul : Hatıralar Ve Şehir*, İstanbul : İletişim Yayınları.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2008) *Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960*, Amsterdam: Rodopi.

Tanpınar, Ahmet Hamdi ([1945] 2006) "İstanbul" in *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi ([1946] 2006) *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi ([1951] 1996) "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan", in *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 34-39.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1995) *Cinq ville*. Çev. Paul Dumont, René Giraud and Vedat Z. Örs. Paris: Éd. Publisud ve Éd. Unesco.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1996) *Cinq ville*. Çev. Sema Çiğdemoğlu. Ankara : Kültür Bakanlığı

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2007) *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*. İnci Enginün ve Zeynep Kerman (eds.) İstanbul: Dergah Yayınları.

Tymoczko, Maria (1999) *Translation in a Postcolonial Context*, Manchester: Saint Jerome Publishing.

Tymoczko, Maria (2000) "Translation and Political Engagement. Activism, Social Change and the Role of Translation in Geopolitical Shifts", *The Translator*, 6 (1), 23-47.

Tymoczko, Maria (2002) "Connecting Two Infinite Orders. Research Methods in Translation Studies" in Theo Hermans (ed.) *Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues*, Manchester: Saint Jerome Publishing, 9-26.

Uçman, Abdullah & İnci, Handan (eds.) (2008) *Bir Gül Bu Karanlıklarda. Tanpınar Üzerine Yazılar*, İstanbul: 3F Yayınevi.

Ülken, Hilmi Ziya ([1935] 1997) *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Wolf, Michaela (1995) "Translation as a process of power: Aspects of cultural anthropology in translation" in Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová and Klaus Kaindl (eds.) *Translation as Intercultural Communication*, Amsterdam: John Benjamins, 123-134.